

MARIA TERESA FERRER I MALLOL (1940-2017) EN EL RECORD

CARLES VELA¹
Universitat de Girona

El 4 de març passat ens deixava la Dra. Maria Teresa Ferrer i Mallol, després d'una llarga vida dedicada íntegrament i plena a la història medieval en tots els seus aspectes.

Vaig tenir la sort de poder-me'n acomiadar el dia abans, mentre acabàvem d'enllestir la donació del seu arxiu i de la seva biblioteca a l'Institut d'Estudis Catalans, que ella mateixa havia decidit fer en vida. Ho féu així no perquè no confiés que aquells a qui ens havia encarregat la cura del seu llegat intel·lectual no ho féssim bé, sinó perquè deixar enllestides les coses formava part intrínseca del seu caràcter. Enllestir la feina, treballar, treballar incansablement... segurament aquesta és una de les primeres característiques de la seva personalitat que ens ve al cap a aquells que la vam conèixer. En recordo una anècdota que il·lustra perfectament aquest tret del seu caràcter. Una vegada, acomiadant-nos a punt de començar les vacances d'estiu, va acabar la conversa amb un «Treballa molt!». La frase em va deixar astorat, jo que em delia per desconnectar del dia a dia, però és que per a la Maria Teresa l'agost a Llançà era l'època perfecta per treballar. Alliberada de les obligacions administratives i acadèmiques del quefer diari, podia dedicar-se de ple a la seva passió: estudiar la història medieval del nostre país. Fins i tot aquests darrers anys, quan la malaltia li impedia mantenir el ritme de treball frenètic que l'havia caracteritzat, va anar ultimant, ajudada pels seus col·laboradors més propers, aquelles publicacions que havien quedat pendents, va seguir repensant temes que havia deixat mig oberts –com ara la identificació de l'autor del *Curial i Güelfa*, que tant d'enrenou havia d'aixecar poc després del seu

1. E-mail: carlesvelaulesa@gmail.com

traspàs—, va escriure els seus darrers textos i va continuar preocupant-se, com sempre, pels seus deixebles i col·laboradors.

Treball, país i deixebles i col·laboradors. Tres constants a la seva vida professional.

TREBALL

Nascuda a Barcelona el 25 d'agost de 1940, es llicencià en Filosofia i Lletres per la Universitat de Barcelona el 1963, amb premi extraordinari de llicenciatura. Abans d'acabar la carrera ja es va vincular, de la mà del seu mestre, el Professor Dr. Emilio Sáez, al Departament d'Estudis Medievals de la Institució Milà i Fontanals (IMF) del Consell Superior d'Investigacions Científiques a Barcelona. Simultàniament va estar vinculada a la Universitat de Barcelona, on va impartir classes fins al 1975, al mateix temps que obtenia diverses beques. En aquests anys de formació també va realitzar diverses estades a Itàlia —Gènova, Càller, Palerm, Spoleto, Roma i Prato—, que estarien a l'origen de l'estreta relació que sempre va mantenir amb els investigadors medievalistes italians, així com dels profunds coneixements sobre història medieval italiana i els fons documentals d'aquest país. Finalment, durant aquest període col·laborà també amb l'Arxiu de Protocols de Barcelona.

Aquesta etapa formativa es va cloure amb la definitiva incorporació, com a col·laboradora científica, a la Institució Milà i Fontanals, a la qual sempre més estaria vinculada professionalment i a la qual consagraria gran part dels seus esforços. El doctorat, aconseguit el 1984 amb una imponent tesi titulada *Moros i cristians, almogàvers i col·lerats a la frontera d'Oriola*, li va permetre promocionar a investigadora científica el 1989 i implicar-se encara més en aquesta institució, exercint primer de cap de la UEI d'Estudis Medievals (1980-1984) i després de directora de la Institució Milà i Fontanals (1985-1994). En 2002 ascendí a professora d'investigació, la màxima categoria professional de recerca al CSIC.

Paral·lelament, en 1992 fou escollida membre numerari de l'Institut d'Estudis Catalans, implicant-se immediatament en les activitats de la Secció Històrico-Arqueològica. De 1995 a 2001 en fou secretària, seguidament vicepresidenta (2001-2006) i finalment presidenta (2006-2014).

Havent col·laborat, primer, en el projecte d'edició del diplomatarí del Cardenal Albornoz dirigit pel professor Sáez, el 1982 va obtenir, de la CAICYT, el seu

primer projecte de recerca finançat, «Relaciones entre cristianos y mudéjares en los estados de la Corona catalano-aragonesa en el siglo XIV», vinculat al tema de la seva tesi. A aquest projecte el succeïren, sense solució de continuïtat fins al 2004, «La frontera terrestre y marítima con el Islam», «Cristianos y musulmanes en el Mediterráneo occidental (siglos XIV-XV)», «La Corona de Aragón, frontera con el Islam: instituciones y sociedad (siglos XIV-XV)», «La Corona de Aragón y los países islámicos en la Baja Edad Media: el marco político-militar y los intercambios económicos y culturales», «El Mediterráneo medieval desde el observatorio de la Corona de Aragón. Conflictividad e intercambios económicos» i «La Corona de Aragón, potencia mediterránea: expansión territorial y económica en la Baja Edad Media». Els projectes es complementaren, en 1996, amb la constitució del Grup de Recerca Consolidat per la Generalitat de Catalunya «La Corona catalanoaragonesa, l'islam i el món mediterrani», que dirigí fins a 2008. Dins de l'IEC i en col·laboració amb el Dr. Manuel Riu i Riu, va dirigir el projecte «Corpus documental de les relacions internacionals de la Corona d'Aragó», des de 1996 i encara vigent. Conscient de la importància d'establir lligams amb la recerca que es feia fora del país, així com de la necessitat que els seus col·laboradors i deixebles coneguessin els fons documentals d'altres països, també obtingué diversos projectes de recerca amb Itàlia (Consiglio Nazionale delle Ricerche, Càller), els Estats Units (Comitè Conjunt Hispano-Nordamericà per a la Cooperació Cultural i Educativa, Yale University) i el Marroc (Centre National pour la Recherche Scientifique et Technique, Université de Martil-Tétouan).

Publicadora infatigable, Maria Teresa Ferrer va ser conscient de la importància de disposar de revistes de qualitat. Implicada en la revista *Anuario de Estudios Medievales* des de la seva creació en 1964 –cosecretària de redacció primer (1964), membre de la redacció després (1965-1982)–, en 1983 en va assumir la codirecció i des de 1987 la direcció en solitari fins a 2010, convertint aquesta publicació en un referent del medievalisme hispànic. També dugué les regnes de les altres publicacions de la IMF: la col·lecció «Anejos del Anuario de Estudios Medievales» (1983-2007), la revista *Miscel·lània de Textos Medievales*, des de 1983, i el *Repertorio de Medievalismo Hispánico*, fins al 2010, en col·laboració amb la International Medieval Bibliography de la University of Leeds. A més, quan se l'hi demanà, no dubtà a participar en els consells assessors i d'edició d'altres revistes, publicacions i projectes editorials nacionals i internacionals. Conscient que sovint no n'hi ha prou de ser present, sinó que cal actuar, s'implicà en primera persona en

gairebé totes les iniciatives en què prengué part. Membre de la Sociedad Española de Estudios Medievales, en va ser vocal de la junta des de 1993 i vicepresidenta entre 2001 i 2007.

La gestió de projectes i la cura de publicacions no li va impedir participar activament en desenes de congressos i reunions científiques amb comunicacions, ponències, presidències de sessions i participació en comitès científics, així com també organitzar i encoratjar la realització d'activitats acadèmiques de tota mena. La seva primera comunicació, encara en la seva etapa de formació, en 1962, fou en el marc del VII Congrés d'Història de la Corona d'Aragó. Des d'aleshores la seva presència va esdevenir quasi obligada en aquests congressos internacionals, i arribà a formar part, l'any 2000, del Comitè Permanent dels Congressos Internacionals de la Corona d'Aragó.

Tant des de la Institució Milà i Fontanals del CSIC com des de l'Institut d'Estudis Catalans va coordinar tot de congressos nacionals i internacionals que han acabat plasmant-se en monografies que s'han convertit en obres de referència indefugibles: «La part des enjeux économiques dans l'expansion catalane en Méditerranée au Bas Moyen Âge» (1998), «De l'esclavitud a la llibertat. Esclaus i lliberts a l'edat mitjana» i «El mas català durant l'edat mitjana i la moderna (segles IX-XVIII). Aspectes arqueològics, històrics, geogràfics, arquitectònics i antropològics» (1999), «Els catalans a la Mediterrània oriental a l'edat mitjana» (2000), «El camí de Sant Jaume i Catalunya» i «La Corona catalano-aragonesa i el seu entorn mediterrani a la baixa edat mitjana» (2003), «Negociar en la Edad Media» (2004), «Conflictivitat i vies de solució a la Mediterrània medieval» (2007), cinc congressos internacionals commemoratius de l'any Jaume I en commemoració del vuitè centenari del seu naixement (2008, publicats sota el títol «Jaume I. Commemoració del VIII centenari del naixement de Jaume I», en dos volums); i «Martí l'Humà, el darrer rei de la dinastia de Barcelona (1396-1410). L'interregne i el Compromís de Casp» (2010).

Tot i que ben aviat optà per centrar la seva carrera en la recerca, fou conscient de la importància de la formació de noves promocions de medievalistes en la tradició historiogràfica de sòlida recerca documental que caracteritzava la IMF. En aquest sentit, entre 1983 i 1998 va organitzar, en col·laboració amb l'Institut de Cultura Medieval de la Universitat de Barcelona, uns emblemàtics cursos anuals d'arqueologia i d'història medieval que contribuïren significativament a formar les actuals generacions de medievalistes catalans. Així mateix, quan li fou requerit, mai no dubtà a impartir cursos de doctorat

o lliçons magistrals tant a la Universitat de Barcelona on s'havia format com en altres centres d'arreu.

Tot l'exposat fins ara forma part d'allò visible de l'obra de la Dra. Ferrer i Mallol, però per a aquells que la vam conèixer de prop sabem que hi havia un altre aspecte en el qual la seva immensa capacitat de treball hi quedava completament palesa, el seu arxiu i la seva biblioteca. Especialment durant els anys de preparació de la tesi doctoral, tota notícia que li despertava la mínima atenció va quedar reflectida en una fitxa que engrandia el seu arxiu particular. Després de buidar desenes de registres de l'Arxiu de la Corona d'Aragó, de consultar desenes de protocols de l'Arxiu Històric de Protocols de Barcelona, de recerques a tants d'arxius dels Països Catalans però també d'Itàlia arran de les seves estades en aquest país, de la consulta de tota la bibliografia que tenia a l'abast o que es feia fotocopiar, els seus fitxers contenen milers de fitxes amb dades que permetrien escriure una dotzena de tesis i desenes d'articles. A més, quan encara molts col·legues ni hi pensaven, la Dra. Ferrer i Mallol va dur una intensa tasca de reproducció de fons sencers d'arxius d'arreu que li podien ser d'interès. Aquests arxiu i biblioteca feien que, a vegades, quan li plantejaves un dubte, l'endemà et vingués amb un feix de fitxes que desinteressadament et cedia. De fet, sovint, el plec de fitxes, per la seva exhaustivitat, no et permetia només resoldre el dubte o contextualitzar-lo, sinó fins i tot publicar-ne un petit article. I tot això amb una generositat com poc sovint es troba en el gremi. Per sort, tots aquests materials, juntament amb una important biblioteca rica no sols en llibres, sinó sobretot en separates i fotocòpies d'articles, els va llegar a l'Institut d'Estudis Catalans, que és el curador intel·lectual del seu llegat, de forma que ara en podran gaudir els seus col·laboradors i deixebles, i tota la comunitat científica.

Finalment, on millor es va plasmar la seva tenacitat en el treball fou en la seva extensa bibliografia, composta per una quarantena de monografies, un centenar d'articles en revistes, un centenar i mig de capítols de llibres i vora tres-centes ressenyes, a més de desenes de capítols introductoris i d'articles enciclopèdics. En aquesta semblança s'ofereix només una selecció d'aquells treballs que més impacte han tingut, però el lector curiós en podrà trobar una llista exhaustiva fins al 2011 en l'homenatge que els companys i deixebles li vam dedicar en 2012, «La Corona catalanoaragonesa, l'Islam i el món mediterrani. Estudis d'Història Medieval en homenatge a la doctora Maria Teresa

Ferrer i Mallol», arran de la seva jubilació, així com una bibliografia completa en el proper número de l'*Anuario de Estudios Medievales* (47/1, 2017).

PAÍS

Les publicacions de la Dra. Ferrer i Mallol ens permeten copsar l'altre element que caracteritzà la seva vida professional: el país. Per a ella, l'historiador medievalista treballava en un marc geogràfic que no podia defugir; un entorn que, en el seu cas, era un país que havia patit una duríssima dictadura que havia provat de fer-lo desaparèixer i al qual calia tornar-li la seva història. No sé si la Dra. Ferrer i Mallol coneixia aquesta cita de Carles Riba, extreta d'una carta al seu mestre Karl Vossler de 1925, en què li deia que «en països en formació, com el nostre, tothom ha de treure el màxim rendiment de totes les seves possibilitats», però el cert és que en va compartir l'esperit durant tota la seva vida. Aquesta forma de pensar explica que s'impliqués completament en projectes com la *Gran Enciclopèdia Catalana*, per a la qual va escriure desenes d'articles. Tanmateix, aquest deure envers el país no implicava cedir ni un mil·límetre en el rigor científic del seu treball i per això els seus articles no resumien només allò que se sabia, sinó que hi aportaven investigació inèdita, basada en els seus profunds coneixements de la història baix medieval de la Corona d'Aragó i en les notícies recollides en els seus buidatges exhaustius de fons documentals.

Aquest sentiment de país explica també que mai no dubtés a col·laborar amb tot aquell ajuntament, institució o associació que pretenia valoritzar alguna part del seu passat medieval, sovint a remolc d'efemèrides. Però això, de nou, no suposà pas cedir en l'excel·lència del treball. Els seus estudis sobre el carreratge de Barcelona, sobre els privilegis de Teià o sobre la gènesi de la Generalitat, per exemple, vinculats a centenaris i homenatges, esdevingueren immediatament referents i comparteixen la mateixa solidesa de tota la seva obra.

El deure envers el país, acompanyat de la seva admirable capacitat de treball, ajuden a entendre també que assumís tasques que molts historiadors sovint menystenen, com ara la redacció de bibliografies, d'estats de la qüestió, de reculls de fonts o de biografies de medievalistes. Aquest sentiment sens dubte també es troba darrere de la tasca de reedició de clàssics de la historiografia catalana que centrà molts dels seus esforços durant els darrers anys. Les seves reedicions de *Pere el Gran* i de *Les quatre grans cròniques* —en col·laboració amb

Joan Bruguera— de Ferran Soldevila, de l'*Itinerari de Jaume I el Conqueridor* de Joaquim Miret i Sans o del *Diplomatari de l'Orient Català* d'Antoni Rubió, enriquides amb notes que n'actualitzen el contingut, esdevindran model per a futures reedicions.

Les biografies foren un altre dels gèneres que practicà profusament, inspirada per la necessitat de tornar al país els protagonistes de la seva història: els Marquet, ciutadans de Barcelona i almiralls, els nobles Ramon de Perellós i Ramon de Cardona, els corsaris Pero Niño i Pere Fuster, l'aragonès Francesc d'Aranda, els primers «presidents» de la Generalitat, el mercader i banquer italià Luchino Scarampi, etc. Mentre redactava el capítol introductorï per al primer tom dels *Tractats i negociacions diplomàtiques de Catalunya i de la Corona catalanoaragonesa a l'edat mitjana*, on s'havia entretingut a identificar els personatges catalans i italians que havien participat en els primers contactes diplomàtics entre el comtat de Barcelona i les ciutats catalanes, recordo que em va preguntar si creia que valia la pena l'esforç que havia fet i abans que no li pogués dir que evidentment que sí, va afegir ella mateixa «i tant, calia fer-ho, per deixar-ho clar».

En aquesta semblança m'he centrat més en les formes que no en els temes, perquè la seva obra abraça tants aspectes que la seva simple enumeració allargaria excessivament aquestes pàgines de record. Tot i així, intentaré fer-ne una petita enumeració, a partir de les línies d'investigació que ella mateixa declarava als seus darrers currículums: baixa edat mitjana, Corona d'Aragó, Mediterrani, comerç, esclavitud, Islam, minories islàmiques, navegació, pirateria i cors. El marc cronològic general és inqüestionable, però hi ha períodes que queden especialment reflectits als seus treballs. Els regnats de Pere el Cerimoniós i els seus dos fills, Joan i Martí, així com el regnat de Jaume I acoten molts dels seus treballs. També és clar l'espai geogràfic, la Corona d'Aragó, però dins del seu entorn, el Mediterrani; de fet, les relacions entre la Corona d'Aragó i els seus veïns mediterranis, especialment el regne de Castella i les repúbliques italianes, centraren molts dels seus treballs, tot i que no exclusivament. Així mateix, amb una admirable agilitat, sabia passar de la part al tot, d'Abanilla a la Governació d'Oriola, d'Alessandria a la Itàlia del Nord, de Flix al Principat. I en relació amb els temes que estudià, la simple enumeració no permet copsar la diversitat d'aspectes que tractà en cadascun d'ells. Podem exemplificar-ho amb el comerç; aquest fou un dels seus grans temes de recerca, plasmat en excel·lents treballs tan diversos com la premiada monografia sobre les assegurances redactada amb Arcadi Garcia, o els articles sobre

els productes del comerç o els treballs sobre els mercaders italians. I en la llista de línies generals encara n'hi podríem afegir d'altres en què destacà, com les relacions internacionals, la història política i institucional, la història militar... De fet, la Dra. Ferrer i Mallol sovint va tenir una extraordinària intuïció per acostar-se a aquells nous temes que poc després «es posarien de moda» i als quals ella aportava el rigor de la recerca ben fonamentada documentalment.

COMPANYS I DEIXEBLES

Temes i formats molt diversos, però sempre amb la solidesa documental que la caracteritzava, metodologia que compartia amb les seves col·laboradores immediates i que va transmetre als seus deixebles. Perquè la Dra. Ferrer i Mallol, malgrat estar allunyada de la docència, va esdevenir mestra d'historiadors i referent d'una manera de fer història que encara ara singularitza la Institució Milà i Fontanals.

Malgrat la llunyania ideològica amb el seu mestre, el professor Emilio Sáez, la Dra. Ferrer i Mallol en va recollir la llavor sembrada al CSIC de Barcelona i la va protegir en una època en què tot semblava anar en contra de l'existència d'una institució com la Milà i Fontanals. En aquells moments i gairebé fins al final de la seva carrera professional comptà sobretot amb la col·laboració i l'amistat de la Dra. Josefina Mutgé. Tot i tenir caràcters molt diferents, potser fins i tot oposats, ambdues es van complementar perfectament i això els va permetre tirar endavant empreses com l'*Anuario de Estudios Medievales* o tots els projectes de recerca comuns. A la Milà i Fontanals també va compartir recerques i vivències amb la malaguanyada Dra. Regina Sáinz de la Maza, amb l'Ana Pérez, amb la Luisa Jimeno i darrerament amb la Dra. Roser Salicrú, la seva deixebla i hereva dels seus projectes i grup de recerca. També hi va compartir el quefer diari amb els altres medievalistes de la casa, els doctors Manuel Sánchez Martínez, Pere Verdés i Ana Gómez, i amb tot el personal, investigador i administratiu, que al llarg d'una carrera tan llarga a la institució van coincidir amb ella, en especial amb el personal de la Biblioteca, per la qual sentia una estimació especial.

Fou una dona amb un fort caràcter, vehement, a vegades potser massa, però això era perquè es deixava endur per la consideració que sentia per la feina que feia. Orgullosa de la Institució Milà i Fontanals, la defensà tant com va poder i va saber, així com després va dur al cor l'Institut d'Estudis Catalans i

especialment la Secció Històrico-Arqueològica. Potser a voltes l'apassionament la feia ser massa directa, impulsiva, i no facilitava el diàleg serè, però en tornar les aigües a port, hom descobria que només la movia la voluntat de defensar la IMF, la seva biblioteca, l'*Anuario*, la col·lecció dels «Anejos», el seu equip... Però aquesta força que en alguns col·legues potser va deixar la imatge d'una persona dura, mai no va ser incompatible amb el fet de ser una persona generosa. I n'hi ha molts, d'indicis d'aquesta prodigalitat, però jo, com a deixeble seu, en voldria destacar un, el seu mestratge. Que jo sàpiga, sempre que algun col·lega se li va acostar per demanar que acollís un estudiant o un doctorand, local o foraster, ho feia i ajudava el jove investigador en tot allò que aquest li demanés. Potser sí que anava una mica a contracorrent, perquè a voltes les recerques dels becaris i investigadors tutelats s'allunyaven de la seva recerca més immediata, però defensava la idea que d'acollir gent nova només en podien sortir coses bones, i crec que en general així va ser. Espero no deixar-me ningú, però crec que és de justícia recordar tots aquells becaris i investigadors, estrangers i nacionals, als quals va orientar científicament durant la seva estada a Barcelona. El gruix de becaris forasters el formen medievalistes italians –nova mostra de l'apreci que la medievalística italiana li tenia–: de Càller van venir Pinuccia Simbula, Maria Eugenia Caddedu, Luciano Gallinari, Roberto Pili i Maria Bonaria Urban; de Pisa, Laura Galoppini i Ignazio dal Punta; de Gènova, Silvana Fossati Raiteri; de Torí, Anna La Ferla; de Nàpols, Gemma Colesanti, i de Palerm, Fabrizio Titone. A aquests segueixen en nombre els francesos: de París, Cécile Crabot i Clarisse Le Men; d'Estrasburg, Damien Coulon, i de Chambery, Sandrine Victor. Però les portes del seu despatx també es van obrir a Maria Isabel da Silva Costa, de Coimbra, a Marc Meyerson i David Nirenberg, de Princeton, a Linda Jones, de Berkeley, a Brian Catlos i Natalie Oeltjen, de Toronto, i a Hiroaki Sakurai, de Tòquio. A aquests podem afegir aquells que vam redactar la tesi doctoral sota la seva direcció, María Dolores López Pérez, Anna Domingo Grabiell, Roser Salicrú i Lluch, Daniel Duran i Duelt i jo mateix. Li agradaven els formalismes i jo, com a deixeble, la vaig tractar sempre amb el respecte degut al mestre, però això no va impedir que establíssim una relació d'amistat profunda i mútua. Quan, a causa de les limitacions que li provocava la malaltia, va encomanar-me que li revisés alguns treballs i n'acabés d'altres, confiant plenament i cega en el meu criteri, he de confessar que em vaig sentir profundament honorat.

La Maria Teresa ens ha deixat, però en perdurarà el llegat. Molts dels seus treballs són i seguiran sent de lectura obligada per a alguns dels grans temes del

passat medieval de la Corona d'Aragó. L'IEC en preservarà el llegat intel·lectual tal com ella mateixa desitjava quan li va cedir els seus arxiu i biblioteca. Els seus col·laboradors i deixebles no n'oblidarem el mestratge. I jo, personalment, sempre em sentiré orgullós d'haver-ne estat un deixeble i amic.

BIBLIOGRAFIA SELECTA PER ORDRE CRONOLÒGIC

- FERRER I MALLOL, M.T. (1968). «Els corsaris castellans i la campanya de Pero Niño al Mediterrani. Documents sobre El Victorial». *Anuario de Estudios Medievales*. Vol. 5, p. 265-338.
- (1969). «Lluites de bàndols a Barcelona en temps del rei Martí l'Humà». *Estudis d'Història Medieval*. Vol. 1: *I. Estudis dedicats a Ferran Soldevila*. Barcelona: Societat Catalana d'Estudis Històrics, p. 75-94.
- (1970-1971 [1973]). «El patrimoni reial i la recuperació dels senyorijs jurisdiccionals en els estats catalano-aragonesos a la fi del segle XIV». *Anuario de Estudios Medievales*. Vol. 7, p. 351-491.
- (1974). «La redacció de l'instrument notarial a Catalunya. Cèdules, manuals, llibres i cartes». A: *Estudios Históricos y Documentos de los Archivos de Protocolos*. Vol. IV, p. 29-192.
- FERRER I MALLOL, M.T.; RIERA I SANS, J. (1974). «La successió notarial i el traspàs de protocols en terres catalanes a la Baixa Edat Mitjana». A: *Estudios Históricos y Documentos de los Archivos de Protocolos*. Vol. IV, p. 395-428.
- SÁEZ, E.; TRENCHS, J.; FERRER, M.T.; COLL, N.; CUELLA, O.; HERNANDO, J.; ROVIRA, M., i SÁINZ DE LA MAZA, R. (1976-1995). *Diplomatario del cardenal Gil de Albornoz. Cancillería Pontificia (1351-1353)*. Vol. 1: 1351-1353. Vol. 2: 1354-1356. Vol. 3: 1357-1359. Barcelona: CSIC, Departamento de Estudios Medievales - Institució Milà i Fontanals.
- FERRER I MALLOL, M.T. (1980). «Els Italians a terres catalanes (segles XII-XV)». *Anuario de Estudios Medievales*. Vol. 10, p. 393-467.
- (1981). «La ruptura comercial amb Castella i les seves repercussions a València (1403-1409)». A: *I Congreso de Historia del País Valenciano (Valencia, 1971)*. Vol. II. València: Universitat de València, pp. 671-682.
- GARCIA I SANZ, A.; FERRER I MALLOL, M.T. (1983). *Assegurances i canvis marítims medievals a Barcelona*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.

- FERRER I MALLOL, M.T. (1984). *Moros i cristians, almogàvers i collerats a la frontera d'Oriola*. Barcelona: Universitat de Barcelona, 1984, 39 p. (resum de la tesi doctoral).
- (1984). «Els primers diputats de la Generalitat de Catalunya (1359-1412)». A: *Miquel Coll i Alentorn. Miscel·lània d'homenatge en el seu vuitantè aniversari*. Barcelona: Fundació Jaume I, p. 221-269.
- (1985). «La redempció de captius a la Corona catalano-aragonesa (segle XIV)». *Anuario de Estudios Medievales*. Vol. 15, p. 237-297.
- (1987). *Els sarraïns de la Corona catalano-aragonesa en el segle XIV. Segregació i discriminació*. Barcelona: CSIC, Institució Milà i Fontanals.
- (1987). «Causes i antecedents de la guerra dels dos Peres». *Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura*. Vol. 63, núm. 4, p. 445-508.
- (1988). *La frontera amb l'Islam en el segle XIV. Cristians i sarraïns al País Valencià*. Barcelona: CSIC, Institució Milà i Fontanals.
- (1988). *Les aljames sarraïnes de la governació d'Oriola (segle XIV)*. Barcelona: CSIC, Institució Milà i Fontanals.
- (1989). «La frontera meridional valenciana durant la guerra amb Castella dita dels dos Peres». A: *Pere el Cerimoniós i la seva època*. Barcelona: CSIC, Institució Milà i Fontanals, p. 245-357.
- (1990). *Organització i defensa d'un territori fronterer. La governació d'Oriola en el segle XIV*. Barcelona: CSIC, Institució Milà i Fontanals.
- (1990). «Els redemptors de captius: mostolafs, eixees o alfaquecs (segles XII-XIII)». *Medievalia*. Vol. 9, p. 85-106.
- (1990). «Boscos i deveses a la Corona catalano-aragonesa (segles XIV-XV)». *Anuario de Estudios Medievales*. Vol. 20, p. 485-537.
- (1994). «La navegació de conserva a l'Edat Mitjana». *Anuario de Estudios Medievales*. Vol. 24, p. 453-464.
- (1994). «Irregularitats i falsificacions notariales». A: *Actes del I Congrés d'Història del Notariat Català (1993)*. Barcelona: Fundació Noguera, p. 463-478.
- SOLDEVILA, F. (1995). *Pere el Gran*. Vol. 1: I. *L'infant*. Vol. 2: II. *El regnat fins a l'any 1282* [amb dos capítols inèdits i índexs], ed. a cura de M.T. Ferrer. Barcelona: IEC.
- FERRER I MALLOL, M.T. (1996). «Catalans i genovesos durant el segle XIII. El declivi d'una amistat». *Anuario de Estudios Medievales*. Vol. 26, núm. 2, p. 783-823.

- (1996). «Emprius i béns comunals a l'edat mitjana». A: *Béns comunals als Països Catalans i a l'Europa contemporània. Sistemes agraris, organització social i poder local als Països Catalans (Primeres Jornades, Alguaire, 30 març-1 abril 1995)*. Lleida: Institut d'Estudis Ilerdencs, p. 33-65.
- (1998). «I mercanti italiani in terre catalane nei secoli XII-XIV». *Archivio Storico del Sannio*. Vol. III, p. 41-101.
- (1998). «Evolution du statut de la minorité islamique dans les pays de la Couronne catalano-aragonaise au XIV siècle». A: *Le partage du monde. Échanges et Colonisation dans la Méditerranée médiévale. Colloque international de Toulouse-Conques (26-30 avril 1995)*. París: U. Sorbonne, p. 439-452.
- (1999). *L'associació de municipis a l'Edat Mitjana. El carreratge de Barcelona*, Conferència. Saló de Cent, 10 de febrer de 1999. 750 aniversari dels privilegis atorgats per Jaume I a la ciutat de Barcelona, 1249-1999. Barcelona: Ajuntament de Barcelona.
- FERRER I MALLOL, M.T.; COULON, D. [ed.] (1999). *L'expansió catalana a la Mediterrània a la Baixa Edat Mitjana. Actes del Séminaire/Seminari organitzat per la Casa de Velázquez (Madrid) i la Institució Milà i Fontanals (CSIC, Barcelona)*. Barcelona: CSIC, Institució Milà i Fontanals.
- FERRER I MALLOL, M.T.; MUTGÉ I VIVES, J. (2000). *De l'esclavitud a la llibertat. Esclaus i lliberts al Mediterrani medieval. Col·loqui internacional (Barcelona, 27-29 maig 1999)*. Barcelona: CSIC, Institució Milà i Fontanals.
- FERRER I MALLOL, M.T. (2000). *Corsarios castellanos y vascos en el Mediterráneo medieval*. Barcelona: CSIC, Institució Milà i Fontanals.
- (2000). «Esclaus i lliberts orientals a Barcelona, s. XIV-XV». A: *De l'esclavitud a la llibertat. Esclaus i lliberts al Mediterrani medieval. Col·loqui internacional (Barcelona, 27-29 maig 1999)*. Barcelona: CSIC, Institució Milà i Fontanals, p. 167-212.
- (2000). «L'instrument notarial (segles XI-XV)». A: *Actes del II Congrés d'Història del Notariat Català (Barcelona, nov. 1998)*. Barcelona: Fundació Noguera, p. 29-88.
- FERRER I MALLOL, M.T.; MUTGÉ I VIVES, J.; RIU I RIU, M. (2001). *El mas català durant l'Edat Mitjana i la Moderna (segles IX-XVIII). Aspectes arqueològics, històrics, geogràfics, arquitectònics i antropològics. Actes del Col·loqui celebrat a Barcelona del 3 al 5 de novembre de 1999*. Barcelona: CSIC, Institució Milà i Fontanals.
- RUBIÓ I LLUCH, A. (2001). *Diplomatari de l'Orient Català (1301-1409)*. Col·lecció de documents per a la història de l'expedició catalana a Orient i dels

- ducats d'Atenes i Neopàtria, edició facsímil a cura de M.T. Ferrer i Mallol. Barcelona: IEC.
- FERRER I MALLOL, M.T. (2001). «La organización militar en Cataluña. Siglos XII-XV». *Revista de Historia Militar*. Vol. XLV, p. 119-222.
- (2001). «Fruita seca i fruita assecada, una especialitat de l'àrea econòmica catalana-valenciana-balear». *Anuario de Estudios Medievales*. Vol. 31, núm. 2, p. 883-943.
- (2002). «La Corona catalano-aragonesa i Castella (segles XII-XIV). Elements de coincidència i de divergència». A: *El comtat d'Urgell a la península Ibèrica, Reunió Científica. II Curs d'Estiu Comtat d'Urgell (Balaguer 7-9 juliol 1997)*. Lleida: Pagès, p. 55-102.
- (2002). «Las comunidades mudéjares de la Corona de Aragón en el siglo XV: la población». A: *VIII Simposio Internacional de Mudéjarismo. De mudéjares a moriscos: una conversión forzada (Teruel, 15-17 de septiembre de 1999)*. Terol: Centro de Estudios Mudéjares. Instituto de Estudios Turo-lenses, p. 27-153.
- [coord.] (2003). *Els catalans a la Mediterrània oriental a l'Edat Mitjana. Jornades Científiques de l'Institut d'Estudis Catalans (Barcelona, 16-17 de novembre de 2000)*. Barcelona: IEC.
- (2003). «La gènesi de la Generalitat de Catalunya: de la Cort de Cervera a Ferran II 1359-1518», «Una institució en constant evolució: les primeres diputacions», «1359-1362. Berenguer de Cruïlles», «1363-1365. Romeu Sescomes», «1365. Bernat Vallès», «1365-1367. Bernat Vallès», «1367-1375. La Diputació de Catalunya governada per un regent», «1375-1376. Romeu Sescomes», «1377-1378. Galceran de Besora», «1379-1380. Ramon Gener», «1380-1383. Felip d'Anglesola», «1384-1389. Arnau Descolomer», «1389-1413. Miquel de Santjoan-Alfons de Tous». A: *Història de la Generalitat de Catalunya i dels seus presidents*. Vol. I: 1359-1518. Barcelona: Generalitat de Catalunya - Enciclopèdia Catalana, p. 19-104.
- (2003). «La Corona catalano-aragonesa, l'Islam e il mondo mediterraneo. Vent'anni di ricerche». *Medioevo. Saggi e Rassegne*. Vol. 25, p. 35-78.
- (2003). «L'aljama islàmica de Tortosa a la Baixa Edat Mitjana». *Recerca*. Vol. 7, p. 179-230.
- (2003). «Viles i llocs associats a Barcelona a l'Edat Mitjana. El carreratge». A: *XVII Congrés d'Història de la Corona d'Aragó: El món urbà a la Corona*

- d'Aragó del 1137 als decrets de Nova Planta (Barcelona-Lleida, 7-12 de setembre de 2000)*. Actes. Vol. 3. Barcelona: Miracle, p. 293-314.
- (2003). «Incidència del cors a les relacions amb Orient a l'Edat Mitjana». A: *Els catalans a la Mediterrània oriental a l'edat mitjana. Jornades Científiques de l'Institut d'Estudis Catalans (Barcelona, 16-17 de novembre de 2000)*. Barcelona: IEC, p. 259-307.
- (2004). «Les Corts de Catalunya i la creació de la Diputació del General o Generalitat en el marc de la guerra amb Castella (1359-1369)». *Anuario de Estudios Medievales*. Vol. 34, núm. 2, p. 875-938.
- FERRER I MALLOL, M.T.; MUTGÉ I VIVES, J.; SÁNCHEZ MARTÍNEZ, M. [ed.] (2005). *La Corona catalano-aragonesa i el seu entorn mediterrani a la Baixa Edat Mitjana. Seminari del Projecte Conjunt Departament d'Estudis Medievales. Institució Milà i Fontanals. CSIC - Istituto di Storia dell'Europa Mediterranea. CNR (Barcelona, 27-28 de novembre de 2003)*. Barcelona: CSIC, Institució Milà i Fontanals.
- FERRER I MALLOL, M.T. (2005). *Entre la paz y la guerra. La Corona catalano-aragonesa y Castilla en la Baja Edad Media*. Barcelona: CSIC, Institució Milà i Fontanals.
- FERRER I MALLOL, M.T.; MOEGLIN, J.M.; PÉQUIGNOT, S., i SÁNCHEZ MARTÍNEZ, M. [ed.] (2005). *Negociar en la Edad Media. Actas del Coloquio internacional organizado por Institució Milà i Fontanals. CSIC (Barcelona) - Casa de Velázquez (Madrid), CREPHE (Université Paris XII - Val de Marne) (Barcelona, 14-16 de octubre 2004)*. Barcelona: CSIC, Institució Milà i Fontanals.
- FERRER I MALLOL, M.T. (2005). «Els diputats del braç de les ciutats i viles reials de 1359 a 1413. Perfils biogràfics». *Acta Historica et Archaeologica Mediaevalia*. Vol. 26, p. 515-549.
- (2005). «The Southern Valencian Frontier during the War of the two Pedros». A: *The Hundred Years War. A Wider Focus*. Leiden: Brill, p. 75-116.
- (2005). «Negociacions per a una conquesta i rituals per a un canvi de sobirania. La conquesta del regne de Múrcia per Jaume II». A: *Negociar en la Edad Media. Coloquio internacional organizado por Institució Milà i Fontanals. CSIC (Barcelona), Casa de Velázquez (Madrid), CREPHE (Université Paris XII-Val de Marne), Barcelona, 14-16 de octubre 2004*. Barcelona: CSIC, Institució Milà i Fontanals, p. 87-121.
- (2006). «Curso y piratería entre Mediterráneo y Atlántico en la Baja Edad Media». A: *La península Ibérica entre el Mediterráneo y el Atlántico. Siglos*

- XIII-XV, *V Jornadas Hispano-Portuguesas de Historia Medieval (Cádiz 1-4 abril 2003)*. Sevilla - Cadis: Diputación de Cádiz, Servicio de Publicaciones - Sociedad Española de Estudios Medievales, p. 255-322.
- (2006 [2007]). «Els problemes financers dels reis catalans i una solució: l'empenyorament de llocs i viles. El cas de Teià». *Revista de Dret Històric Català*. Vol. 6, p. 88-119.
- SOLDEVILA, F. (2007-2016). *Les quatre grans cròniques*. Vol. 1: I. *Llibre dels feits del rei En Jaume*. Vol. 2: II. *Crònica de Bernat Desclot*. Vol. 3: III. *Crònica de Ramon Muntaner*. Vol. 4: IV. *Crònica de Pere III el Cerimoniós*. Vol. 5: V. Apèndix i índex, revisió filològica de J. Bruguera, revisió històrica de M.T. Ferrer i Mallol. Barcelona: IEC.
- BATLLE I GALLART, C.; FERRER I MALLOL, M.T.; MAÑÉ I MAS, M.C.; MUTGÉ I VIVES, J.; RIERA I VIADER, S., i ROVIRA I SOLÀ, M. (2007). *El "Llibre del Consell" de la ciutat de Barcelona, segle XIV: les eleccions municipals*. Barcelona: CSIC, Institució Milà i Fontanals.
- FERRER I MALLOL, M.T. «Una família de navegants: els Marquet». A: BATLLE I GALLART, C.; FERRER I MALLOL, M.T.; MAÑÉ I MAS, M.C.; MUTGÉ I VIVES, J.; RIERA I VIADER, S., i ROVIRA I SOLÀ, M. (2007). *El "Llibre del Consell" de la ciutat de Barcelona, segle XIV: les eleccions municipals*. Barcelona: CSIC, Institució Milà i Fontanals, p. 135-267.
- (2008). «La guerra en cors amb els països musulmans occidentals en els primers anys del regnat de Jaume II (1291-1309)». *Anuario de Estudios Medievales*. Vol. 38, núm. 2, p. 831-865.
- (2008). «Navegació, ports i comerç a la Mediterrània de la Baixa Edat Mitjana». A: *Actas V Jornadas internacionales de Arqueología subacuática. Comercio, redistribución y fondeaderos. La navegación a vela en el Mediterráneo (Gandía, 8-10 noviembre 2006)*. València: Universitat de València, p. 113-166.
- (2009). *Els orígens de la Generalitat de Catalunya (1359-1413)*, Barcelona: Generalitat de Catalunya. Departament de la Vicepresidència.
- FERRER I MALLOL, M.T.; RIU I RIU, M. [dir.] (2009-2017). *Tractats i negociacions diplomàtiques de Catalunya i de la Corona catalanoaragonesa a l'edat mitjana*. Vol. 1/1: I.1. *Tractats i negociacions diplomàtiques amb Occitània, França i els estats italians, 1067-1213*. Vol. 1/2: *Tractats i negociacions diplomàtiques amb els regnes peninsulars i l'Àndalus (s. XI-1213)*, estudis de P. Benito i Monclús, M.T. Ferrer i Mallol, N. Jaspert i C. Vela Aulesa,

- corpus documental a cura de P. Benito i Monclús, P. Sendra i Beltran i C. Vela Aulesa. Barcelona: IEC.
- FERRER I MALLOL, M.T. (2009). «Les relacions del comtat de Barcelona i de la Corona catalanoaragonesa amb els estats italians en els segles XI-XII». A: FERRER I MALLOL, M.T.; RIU I RIU, M. [dir.] (2009). *Tractats i negociacions diplomàtiques de Catalunya i de la Corona catalanoaragonesa a l'edat mitjana*. Vol. I.1. *Tractats i negociacions diplomàtiques amb Occitània, França i els Estats italians 1067-1213*. Barcelona: IEC, p. 151-239.
- [coord.] (2011-2013). *Jaume I. Commemoració del VIII centenari del naixement de Jaume I*. Vol. 1: *El poder reial i les institucions - La política internacional - La família reial i la política successòria - La figura de Jaume I - El món cultural i artístic*. Vol. 2: *L'economia rural - L'articulació urbana - Les institucions eclesiàstiques - L'expansió territorial - El comerç*. Barcelona: IEC.
- TRENCHS ÒDENA, J. (2011). *Documents de Cancelleria i de Mestre Racional sobre la cultura catalana medieval*, a cura d'Ignasi J. Baiges, D. Duran, M.T. Ferrer i Mallol, T. Huguet, M. Raufast i E. Redondo, coordinació de M.T. Ferrer i Mallol. Barcelona: IEC.
- FERRER I MALLOL, M.T. (dir.); ROIG ROSICH, J.M. [coord.] (2011). *Història de la Generalitat de Catalunya. Dels orígens medievals a l'actualitat. 650 anys*. Barcelona: Generalitat de Catalunya, IEC.
- (2011). «Fou Lluís Sescases l'autor de "Curial e Güelfa"? El nord d'Àfrica en la narrativa del segle XV». A: *La novel·la de Joanot Martorell i l'Europa del segle XV*. València: Institució Alfons el Magnànim, p. 59-142.
- (2011). «El naixement de la Generalitat de Catalunya (1359-1413)». A: *La Generalitat de Catalunya. Dels orígens medievals a l'actualitat, 650 anys*. Barcelona: Generalitat de Catalunya, Institut d'Estudis Catalans, p. 19-42.
- (2012). «Catalan commerce in the late Middle Ages / El comerç català a la baixa edat mitjana». *Catalan Historical Review*. Vol. 5, p. 29-65 / 159-193.
- (2013). «Genoese Merchants in Catalan Lands». A: CONGDOM, E. (ed.). *Latin expansion in the Medieval Western Mediterranean*. Ashgate, p. 69-88.
- (2013). «L'ocupació francesa de la Vall d'Aran el 1283 i la devolució de 1313 al Tractat de Poissy». A: *La Reintegració de la Vall d'Aran a Catalunya. Recull de les intervencions de la jornada commemorativa organitzada per l'Institut d'Estudis Catalans el dia 4 de juny de 2013*. Barcelona: IEC, p. 27-37.

- «Las crónicas reales catalanas». A: SARASA, E. [coord.] (2014). *Monarquía, crónicas, archivos y cancellerías en los reinos hispano-cristianos: siglos XIII-XV. Actas de las ponencias presentadas en el curso celebrado en Zaragoza en octubre de 2011*. Saragossa: IFC, p. 77-144.
- FERRER I MALLOL, M.T.; VELA AULESA, C. (2014-2015). «Un mercader italià a la Cort catalanoaragonesa: Luchino Scarampi». *Acta Historica et Archaeologica Mediaevalia*. Vol. 32, p. 301-478.
- FERRER I MALLOL, M.T. «La guerra marítima contra l'islam a la Corona catalanoaragonesa en el segle XIV. Els armaments no reials». A: BALOUP, D.; SÁNCHEZ MARTÍNEZ, M. (2015). *Partir en croisade à la fin du Moyen Âge. Financement et logistique*. Tolosa de Llenguadoc: Presses universitaires du Midi, p. 117-152.
- [ed.] (2015). *Martí l'Humà. El darrer rei de la dinastia de Barcelona (1396-1410). L'Interregne i el Compromís de Casp*. Barcelona: IEC.
- «Les Corts i la Generalitat de Catalunya durant el regnat de Martí l'Humà». A: FERRER I MALLOL, M.T. [ed.] (2015). *Martí l'Humà. El darrer rei de la dinastia de Barcelona (1396-1410). L'Interregne i el Compromís de Casp*. Barcelona: IEC, p. 121-197.
- [ed.] (2015). «La projecció exterior de la Corona catalanoaragonesa a la segona meitat del segle XIV». A: RIERA I MELIS, A. (coord.), *Francesc Eiximenis (c. 1330-1409). El context i l'obra d'un gran pensador català medieval*. Barcelona: IEC, p. 38-78.
- [ed.] (en premsa). *El llibre de comptes de Nicolau de Mediona, amb la col·laboració i la revisió de C. Vela Aulesa*. Barcelona: IEC.